

สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนฐาน ของพุทธศาสนา

ความหมายและที่มาของแนวคิด

ปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนฐานของพุทธศาสนา (Holistic Buddhism-Based Philosophy of Education) หมายถึง อุดมคติและแนวทางของการศึกษาที่ประยุกต์มาจากหลักธรรมและหลักความเชื่อของพุทธศาสนาซึ่งมีทัศนะแบบองค์รวม คำว่า “องค์รวม” (holistic) นั้น มาจากคำว่า holos (whole) ในภาษากรีก หมายถึง ทัศนะที่มองโลก มองความจริงเป็นภาพรวม กล่าวคือสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นความเป็นจริงทั้งหมดของสิ่งใดย่อมมีคุณสมบัติเฉพาะตน ซึ่งไม่สามารถเข้าใจได้โดยการแยกสิ่งนั้นออกเป็นส่วนย่อยๆ แล้วศึกษาจากคุณสมบัติของส่วนย่อยๆ นั้น แม้เอาคุณสมบัติของส่วนย่อยๆ มารวมกันก็ไม่สามารถเทียบความหมายกับคุณสมบัติขององค์รวมเดิมได้

ทัศนะแบบองค์รวมได้รับความสนใจกล่าวถึงเป็นอย่างมากในสังคมวิชาการทั้งของตะวันตกและตะวันออกกว่าจะเป็นแนวทางแก้ไขวิกฤตการณ์ของโลกปัจจุบัน เนื่องจากเริ่มตระหนักกันมากขึ้นว่า วิกฤตการณ์ต่างๆ ทั้งทางด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่มนุษย์กำลังเผชิญกันอยู่นี้ แท้จริงแล้วไม่ได้เป็นวิกฤตการณ์เฉพาะด้านเฉพาะส่วน หากแต่มีความเชื่อมโยงและขึ้นต่อกันและกัน เนื่องจากเป็นผลพวงมาจากการมีทัศนะที่ผิดพลาดคือ ทัศนะแบบแยกส่วน ซึ่งได้กำกับวิธีคิดและการดำเนินกิจการต่างๆ ของมนุษย์มาตั้งแต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ของโลกตะวันตกในศตวรรษที่

16 -17 เป็นต้นมา ทัศนะแบบแยกส่วนมองสรรพสิ่งแยกขาดจากกันเป็นส่วนๆ ไม่สัมพันธ์กัน มนุษย์จึงมองตัวเองแยกจากธรรมชาติ แยกจากมนุษย์คนอื่นๆ จนนำไปสู่การทำลายและแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อม และแสวงหาประโยชน์จากมนุษย์ด้วยกันเองอย่างไม่จบสิ้นสังคมโลกจึงเข้าสู่ภาวะวิกฤตครั้งเมื่อมนุษย์พยายามแก้ปัญหาโดยอาศัยทัศนะแบบแยกส่วน การแก้ปัญหาเป็นส่วนๆ เป็นด้านๆ แยกขาดจากกันจึงไม่สามารถยุติปัญหาที่มีความเชื่อมโยงกันได้ จึงได้เกิดความเคลื่อนไหวเพื่อปรับเปลี่ยนระบบความคิดเสียใหม่ จากทัศนะแบบแยกส่วนไปสู่ทัศนะแบบองค์รวม

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ปราชญ์ทางพุทธศาสนาและทางการศึกษาของไทยผู้ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การ UNESCO ก็มีความคิดเช่นเดียวกับนักคิดร่วมสมัยของตะวันตกและตะวันออกอีกหลายๆ ท่าน ที่มองเห็นความจำเป็นของการมีทัศนะในการมองโลก มองความเป็นจริงแบบองค์รวมเพื่อแก้ปัญหาของยุคปัจจุบัน ท่านได้เสนอให้นำหลักธรรมและหลักความเชื่อของพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อแสวงหาเป้าหมายของการศึกษาไทย และแสวงหาแนวทางการศึกษาเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้น เพราะท่านมองเห็นว่าพุทธศาสนานั้นเข้าถึงความจริงแท้ของโลกและชีวิตสามารถช่วยแก้ปัญหาให้แก่มนุษย์ได้ ทั้งหลักของพุทธศาสนาก็เป็นทัศนะแบบองค์รวมหรือเป็นระบบบูรณาการ ดังนั้นแนวคิดทางการศึกษาของท่าน จึงเป็นปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนฐานของพุทธศาสนา ซึ่งนำเสนอในที่นี้

พุทธศาสนา : รากฐานทางความคิดแบบองค์รวมของการศึกษา

พระธรรมปิฎกได้ชี้ให้เห็นว่าหลักความเชื่อและหลักธรรมของพุทธศาสนาจำนวนมากที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาได้ในหลายๆ แง่มุมหลายๆ ด้าน ในที่นี้จะขอเลือกหลักที่สำคัญๆ มาเสนอบางประการดังนี้

หลักความเชื่อพื้นฐานเรื่อง “ตถาคตโพธิสัทธา” หลักตถาคตโพธิสัทธาเป็นหลักการที่แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นความเชื่อหรือศรัทธาเบื้องต้นของการศึกษาด้วยในขณะเดียวกัน

หลักตถาคตโพธิสัทธาอธิบายธรรมชาติของมนุษย์เป็น 2 ประการคือ ประการแรก “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึก” และประการที่สอง “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้” กล่าวคือมนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายเพราะสัตว์อื่นดำเนินชีวิตด้วยสัญชาตญาณ แต่มนุษย์เมื่อเกิดมายังช่วยตัวเองไม่ได้ ต้องเรียนรู้ฝึกหัดขึ้นมาจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ และถ้าจะมีชีวิตที่ดีก็ต้องเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาที่จะปฏิบัติต่อชีวิตและสิ่งรอบตัวอย่างถูกต้อง การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาคนให้มีชีวิตที่ดีงามก็คือ การศึกษา (หรือ “สิกขา” ในภาษาบาลี) ดังนั้นมนุษย์จึงเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกต้องศึกษา

การที่มนุษย์จะมีการศึกษาได้ มนุษย์ก็ต้องมีความเชื่อหรือศรัทธาเบื้องต้นก่อนว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ศึกษาได้ “ตถาคตโพธิสัทธา” แปลว่า ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งก็คือความเชื่อว่ามนุษย์มีปัญญาที่สามารถจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้แต่จะต้องมีการพัฒนาขึ้นมา จึงเป็นความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถจะฝึกฝนตนเองขึ้นมาจนกระทั่งรู้แจ้งเห็นจริงเป็นพุทธ ถึงความเป็นคนที่สมบูรณ์ได้ และที่ว่าหลักการนี้เป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการศึกษาก็เนื่องจากว่า เมื่อมนุษย์เชื่อในศักยภาพของตนว่าสามารถฝึกได้ พัฒนาได้ ก็จะเกิดความมั่นใจ มีกำลังในการฝึกฝนพัฒนาตนหรือที่เรียกว่าการศึกษา ดังนั้นความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่า

ฝึกได้ ศึกษาได้ จึงเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้นักมนุษย์สามารถมีการศึกษาได้

ความหมายและคุณลักษณะของ “พุทธ” มนุษย์ที่ฝึกฝนพัฒนาตนจนเป็นคนที่สมบูรณ์ หรือมนุษย์ในอุดมคติของพระพุทธศาสนาเรียกว่า “พุทธ” หมายถึง “ผู้เข้าถึงธรรมอย่างแท้จริง” มีลักษณะ 3 ประการหรือ องค์คุณ 3 ได้แก่

ประการแรก มีปัญญา หมายถึง การรู้ธรรมหรือรู้หลักความจริง รู้แก่นแท้หรือสาระของธรรมชาติที่เรียกว่า สัจธรรม

ประการสอง มีจริยธรรม หมายถึง การดำเนินชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาติหรือตามธรรมที่รู้นั้น

ประการสุดท้าย มีความสุข หมายถึง มีความพอดี ความสมดุล ความประสานกลมกลืน ภาวะไร้ทุกข์ ปราศจากความบีบคั้นขัดข้อง หรือมีอิสรภาพ ซึ่งเกิดจากการดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม

ลักษณะทั้ง 3 ประการดังกล่าวต่างก็เชื่อมโยงประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ ปัญญาที่ถูกต้องทำให้เกิดจริยธรรมคือการดำเนินชีวิตตามธรรม แล้วทำให้เกิดความสุขในระดับสุดท้าย องค์คุณ 3 นี้ จะต้องเชื่อมโยงเข้าด้วยกันเป็นองค์รวม จึงจะเรียกได้ว่าเป็นความสมบูรณ์ของชีวิต พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างของบุคคลที่เข้าถึงธรรมและมีองค์คุณสามอย่างนี้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

หลักแม่บทของระบบบูรณาการ : รัตนตรัย หลักพระรัตนตรัยของพุทธศาสนานั้นเป็นหลักแม่บทใหญ่ หรือ องค์รวมที่ครอบคลุมระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดที่มนุษย์จะต้องเกี่ยวข้อง

ในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นมีสิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องอยู่ 3 อย่างด้วยกัน คือ มนุษย์ ธรรมชาติ (หรือนิเวศวิทยา) และสังคม องค์ประกอบเหล่านี้สามารถพัฒนาให้สูงสุดได้ คือ มนุษย์พัฒนาสูงสุดเป็นพุทธะ ธรรมชาตินั้นสาระที่แท้จริงก็คือ ธรรมะ และสังคมนั้นพัฒนาไปเป็นสังคมอุดมคติที่เรียกว่า สังฆะ

พระรัตนตรัยซึ่งแปลว่าคุณค่าสูงสุดสามประการ ได้แก่ พุทธะ ธรรมะ สังฆะ เป็นแนวทางให้มนุษย์ได้พิจารณาอยู่ 2 ประการคือ ประการแรก ในการดำรงชีวิตและทำกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์รวมถึงการสร้างสรรค์และใช้เทคโนโลยีนั้น มนุษย์จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นองค์รวมระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม นั่นก็หมายความว่าสิ่งที่มนุษย์คิดและกระทำย่อมส่งผลกระทบต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อธรรมชาติ ในทางกลับกันสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมและธรรมชาติย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์เช่นเดียวกัน ประการที่สอง ในการศึกษาพัฒนาคนนั้นมนุษย์จะต้องตระหนักในหลักพุทธะ ธรรมะ สังฆะ ว่าเป็นจุดหมายในการพัฒนาคน คือ พัฒนาจากมนุษย์ขึ้นไปสู่ความเป็นพุทธะ โดยเข้าถึงแก่นแท้ของธรรมชาติที่เรียกว่า ธรรมะ แล้วช่วยกันสร้างสรรค์ให้มนุษย์เป็นพุทธะมีจำนวนมากขึ้นจนเกิดเป็นสังฆะขึ้นมาเป็นสังคมในอุดมคติหรือชุมชนของคนที่ได้พัฒนาคนแล้ว

แนวคิดทางการศึกษาแบบองค์รวมบนฐานของพุทธศาสนา

ความเชื่อพื้นฐานในพระพุทธศาสนาที่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่าจะพัฒนาจนถึงขั้นเป็น “พุทธ” ได้และความเชื่อในความเป็นองค์รวมของมนุษย์ สังคม และธรรมชาติว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นหลักนำในการพัฒนาขึ้นไปสู่ความเป็นพุทธะ ธรรมะและสังฆะ ดังได้กล่าวมาข้างต้นนั้นได้เป็นรากฐานที่สำคัญให้แก่แนวคิดทางการศึกษาแบบองค์รวมดังนี้

อุดมคติและบทบาทของการศึกษา การศึกษาที่แท้จริงนั้นมีความมุ่งหมายสูงสุดหรืออุดมคติที่จะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือเป็น “พุทธ” ซึ่งมีลักษณะ 3 ประการดังที่ได้กล่าวไว้แต่ต้น คือ มีปัญญา มีจริยธรรม และมีความสุข ลักษณะทั้ง 3 ประการนี้ต่างเชื่อมโยงประสานกลมกลืนกันเป็นองค์รวมที่เป็นความสมบูรณ์ของชีวิตหรือจุดหมายของชีวิต แต่เนื่องจากมนุษย์ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง มนุษย์ยังเป็นองค์ประกอบของระบบองค์รวมใหญ่ซึ่งรวม 3

ระบบเข้าด้วยกัน คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ดังนั้นมนุษย์ที่พัฒนาแล้วเข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติอย่างแท้จริงจะมองเห็นถึงระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดซึ่งอยู่ในธรรมชาตินี้ แล้วดำเนินชีวิตที่นอกจากจะไม่เบียดเบียนตนเองและทำลายผู้อื่นทำลายธรรมชาติแล้ว ยังสามารถพัฒนาต่อไปถึงขั้นที่จะใช้ปัญญาความรู้นั้นไปปรับปรุงความสัมพันธ์ในระบบองค์รวมใหญ่ให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ทุกฝ่าย การศึกษาเช่นนี้จึงจัดว่าเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์ เนื่องจากเข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติ (ธรรม) จึงไม่เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย แต่สามารถนำมาแก้ปัญหของยุคสมัยได้

การศึกษาที่สมบูรณ์นี้จะพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์เป็นผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา (บัณฑิต) มนุษย์ที่สมบูรณ์หรือผู้เป็นบัณฑิตอย่างแท้จริงย่อมไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสังคมแห่งกาลเทศะ ไม่ถูกกำหนดหล่อหลอมโดยสังคมอย่างเดียว แต่สามารถแก้ไขปัญหาสังคมและชี้ทางถูกต้องให้แก่สังคมได้ การศึกษาที่แท้จริงจึงมีบทบาทในการชี้นำสังคม

สาระและกิจกรรมของการศึกษา การศึกษามีสาระและกิจกรรมครอบคลุมการพัฒนา 3 ด้านของชีวิตคนอย่างเป็นองค์รวมและมีดุลยภาพ ได้แก่ ด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านจิตใจ (สมาธิ) และด้านปัญญา (ปัญญา)

ด้านพฤติกรรม มีสิ่งที่ควรเน้นอยู่ 3 ส่วนคือ ส่วนแรกเป็นพฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ การใช้อินทรีย์ทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้ให้เกิดผลดีส่งเสริมคุณภาพชีวิต การบริโภคปัจจัย 4 และเทคโนโลยีด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจ มุ่งคุณค่าที่แท้จริง ส่วนที่สองเป็นพฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต ได้แก่ การอยู่ร่วมสังคมอย่างเกื้อกูลต่อมนุษย์ สัตว์ พืชอื่นๆ การรักษากฎกาสังคม กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนต่างๆ และส่วนสุดท้ายเป็นพฤติกรรมในด้านอาชีพ ได้แก่ การมีความรู้ทาง

ด้านวิชาการ วิชาชีพ และสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาชีวิตหรือสังคม โดยไม่ทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ หรือ ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น

ด้านจิตใจ มีสิ่งที่ควรเน้นอยู่ 3 ด้าน ได้แก่ คุณภาพจิต เช่น สร้างเสริมจิตใจให้ตั้งงาม มีคุณธรรม สมรรถภาพจิต เช่น มีฉันทะ มีความเพียร ขยัน อดทน มีความหนักแน่นเข้มแข็งมั่นคงของจิตที่จะทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์ และสุขภาพจิต คือ มีจิตที่มีสุขภาพดี ปราศจากความขุ่นมัวเศร้าหมอง ซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพกายและทำให้พฤติกรรมที่ตั้งงามมั่นคง สอดคล้องกลมกลืนกัน

ด้านปัญญา มีสิ่งที่พึงพัฒนาอยู่หลายระดับหลายด้าน ได้แก่ มีความรู้ความเข้าใจสิ่งที่ได้รับถ่ายทอดมาอย่างมีประสิทธิภาพ รับรู้ประสบการณ์และเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่มีอคติ รู้จักคิดพิจารณาอย่างมีวิจารณญาณ รู้จักวิเคราะห์สืบสาวหาเหตุปัจจัยที่จะให้เข้าถึงความจริง มีความสามารถแสวงหาและจัดประมวลความรู้และคิดได้ชัดเจน สามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงสร้างเป็นความรู้ ความคิดใหม่ๆ เพื่อใช้แก้ปัญหาและสร้างสรรค์ได้ และในระดับสูงสุด คือ รู้แจ้งความจริงของโลกและชีวิต หรือรู้เท่าทันธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย

กระบวนการของการศึกษาหรือระบบการพัฒนาบุคคล กระบวนการพัฒนามนุชนอกแยกออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นนำสู่ศึกษา (ขั้นตอนก่อนเข้าสู่กระบวนการพัฒนา) และ ขั้นไตรสิกขา (ขั้นตอนในกระบวนการพัฒนา) ซึ่งแยกอธิบายได้ดังนี้

ขั้นนำสู่ศึกษา เป็นขั้นที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยซึ่งเป็นความเชื่อที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้คนมีการพัฒนาต่อไปได้ สัมมาทิฐิจะเกิดขึ้นได้จากปัจจัย 2 ประการคือ ปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆชะ) ได้แก่ การได้รับการถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน สื่อมวลชน หนังสือและวัฒนธรรม ซึ่งให้ข่าวสารที่ถูก

ต้องชักจูงไปในทางที่ตั้งงาม อยู่ในแนวทางของเหตุผล ประการที่สอง ปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) ได้แก่ การรู้จักคิด รู้จักพิจารณาด้วยตนเอง

ขั้นไตรสิกขา เป็นกระบวนการพัฒนาให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างดุลยภาพ มีหลักการสำคัญอยู่ 3 ประการที่เป็นปัจจัยส่งทอดต่อกันอาศัยซึ่งกันและกันและประสานกัน คือ ศิล สมาธิ ปัญญา

หลักการประการแรกคือ ศิล เป็นเรื่องการฝึกในด้านพฤติกรรมโดยใช้วินัยเป็นเครื่องมือในการฝึก ในรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดี และการจัดสภาพแวดล้อมที่จะป้องกันไม่ให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่ดี และเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ตั้งงาม ตลอดจนการจัดระเบียบทางสังคมให้เกื้อหนุนต่อการเกิดพฤติกรรมที่ตั้งงาม

หลักการประการที่สองคือสมาธิหรือความแน่วแน่มั่นคงหนักแน่นของจิตใจซึ่งสามารถฝึกได้หลายวิธี เช่น ให้คนใส่ใจกับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจนไม่มีโอกาสเกี่ยวข้องกับความชั่ว ฝึกให้คุ้นอยู่กับสิ่งที่ดีงามจนมีคุณธรรมเป็นภูมิคุ้มกัน ผูกจิตใจไว้กับสิ่งที่ตั้งงามบางอย่างที่เรียกว่าอุดมคติ เป็นต้น

หลักการประการที่สามคือ ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกปรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัยไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดสร้างสรรค์ รู้ตรงตามความเป็นจริง รู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต

หน้าที่ของผู้เป็นครู ครูมีหน้าที่หลักอยู่ 2 ประการ ได้แก่

ประการแรก หน้าที่ในการถ่ายทอดศิลปวิทยาการ ได้แก่ การให้ความรู้ทางวิชาการและการประกอบอาชีพซึ่งเป็นเครื่องมือแก่ผู้เรียนเพื่อพัฒนาวัตถุและสภาพแวดล้อมภายนอกให้แก่ตนเองและสังคม

ประการสอง หน้าที่ชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ได้แก่ ชี้แนะให้ผู้เรียนมีปัญหา

และจริยธรรม เพื่อจะได้ใช้ความรู้วิชาการและความรู้ อาชีพซึ่งเป็นเครื่องมือได้อย่างถูกต้องและเป็น คุณประโยชน์แก่ชีวิตตน สังคมและสิ่งแวดล้อม ครูที่ ทำหน้าที่เช่นนี้เรียกว่า “กัลยาณมิตร” ซึ่งถือว่าเป็น หน้าที่ที่แท้จริงของผู้เป็นครู

การวัดผลการศึกษา เมื่อการศึกษาเป็น การ พัฒนามนุษย์ การวัดผลการศึกษาจึงเป็นการตรวจสอบ คุณสมบัติของบุคคลว่าได้รับการพัฒนาทางด้าน ต่างๆ ครบถ้วนหรือไม่ คือ

ประการแรก ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้วคือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่ เกื้อกูลและได้ผลดี ได้แก่ กินเป็น ใช้นเป็น บริโภคเป็น ดูเป็น ฟังเป็น ฯลฯ

ประการที่สอง ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้วคือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข มีอาชีพสุจริต (เสวนา-คบหาเป็น สังคม เป็น พูดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น)

ประการที่สาม ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้วคือ มีจิตใจที่ฝึกรบมดีแล้วสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต (ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น)

ประการที่สี่ ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนา แล้วคือ รู้จักคิดพิจารณาแก้ปัญหาและดำเนินกิจกรรม ต่างๆ ด้วยปัญญา เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น เป็นอิสระจากการครอบงำ ของกิเลส (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น)

บุคคลที่พัฒนาแล้วก็จะสามารถพัฒนาระบบ องค์กรรวมใหญ่ คือ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ให้อยู่ ร่วมกันอย่างเกื้อกูลและเอื้อประโยชน์แก่กันและกัน มากขึ้น เบียดเบียนกันน้อยลง

ผู้รับผิดชอบการศึกษา สถาบันทุกสถาบันใน สังคมไม่ว่าจะเป็นครอบครัว วัด ชุมชน สื่อมวลชน โรงเรียน ฯลฯ ทุกฝ่ายต้องถือเป็นหน้าที่ร่วมกันในการ ให้การศึกษา

สรุปได้ว่า ประชญาการศึกษาเชิงองค์กรรวมบนฐาน ของพุทธศาสนาที่พระธรรมปิฎกได้นำเสนอไว้ นับว่า มีความสำคัญอย่างมากทั้งในเชิงแนวคิดและแนวปฏิบัติ ความผิดพลาดของอารยธรรมมนุษย์ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม มีเหตุจากฐานความ เชื่อที่ห้ามมนุษย์แยกตัวเองจากธรรมชาติและมุ่งเอา เปรียบเอาประโยชน์จากธรรมชาติและมนุษย์ด้วยกันเอง ที่ผ่านมามนุษย์นั่นเองที่เป็นผู้ทำลายระบบความ สัมพันธในองค์กรรวมใหญ่จนทำให้เกิดปัญหา ดังนั้น คู่ทางในการแก้ปัญหาจึงต้องแก้กันตั้งแต่รากฐานนั่นคือ ปรับเปลี่ยนระบบคิดกันใหม่ ซึ่งหมายถึงการแก้ ปัญหาที่ตัวมนุษย์เองเป็นอันดับแรก มนุษย์ต้องได้รับ การพัฒนาหรือได้รับการศึกษาให้เป็นไปในทิศทางที่ ถูกต้อง และมนุษย์ที่พัฒนาแล้วเมื่อไปสัมพันธ์กับสิ่ง แวดล้อมรอบตัวทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็จะเป็นไปใน ทิศทางที่เกื้อกูลแก่กันและกัน ปัญหาทั้งหลายทั้งปวง จึงจะคลี่คลายลงได้

เพ็ญศิริ จีระเดชากุล

บรรณานุกรม

- พระเทพเวที. การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2532.
- _____. พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.
- _____. เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2531.
- พระธรรมปิฎก. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2539.
- _____. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.
- _____. พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2539.
- พระราชวรมนี. ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, 2528.
- พริตจ็อฟ คาปรา. จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ. (เล่ม 1) แปลโดย พระประชา ปุสฺนุณฺมโม และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2534.